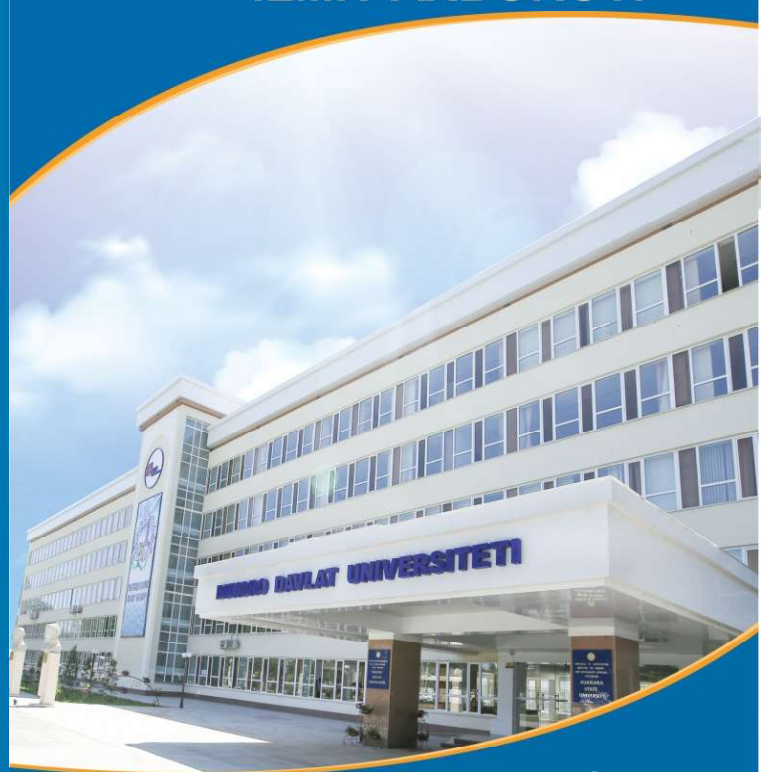

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

3/2023

3/2023

<https://buxdu.uz>

E-ISSN 2181-1466
9 772181 146004

ISSN 2181-6875
9 772181 687004

@buxdu_uz

@buxdu1

@buxdu1

www.buxdu.uz

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2023, № 3

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.
Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvoynoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.
Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'liqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Mas'ul kotib: Shirinova Mexrigiyo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafoyevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor (Andijon davlat Pedagogika instituti rektori)

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori (O'ZR FA tarix instituti yetakchi ilmiy xodimi)

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoirra Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, dotsent

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS

ANIQ VA TABIIY FANLAR *** EXACT AND NATURAL SCIENCES *** ТОЧНЫЕ И ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

Norqulov J.F., Azimov R.B., Amirov A.A.	G'ildirak tishlariga ta'sir qiladigan eguvchi kuchlanishni tish yuzasi qattiqligiga bog'liqligini o'rganish va takomillashtirish	3
Tukhtaev B.J., Kanokova Sh.Z., Xudoyberdiyeva Sh.A., Olimov X.K.	Анализ средних поперечных импульсов частиц при столкновении Au+Au и Pb+Pb в сфере энергии $(s_{nn})^{1/2}=62-5020$ GeV	8
Masharipov S. I.	Hardy Littlewood Polya relation for nonlinear reflections	12
Umarov S.H., Hasanov N.Z., Hallokov F.K., Narzullaeva Z.M.	Effect of pressure and thermal expansion on the optical absorption edge and the deformation potential model in TLGAS ₂	16
Xayitova X.G'.	Ikkinchi tartibli matritsaviy model operatorning ba'zi spektral xossalari	23
Aliyeva T.A.	Features of the natural growth development of urban population in Nakhchivan economic region	29
TILSHUNOSLIK *** LINGUISTICS *** ЯЗЫКОЗНАНИЕ		
Asadov T.H.	O'zbek tilidagi murakkab tarkibli ayrim affikslarning tabiati xususida (ravishga nisbat beriladigan affikslar misolida)	37
Azimov I.M.	Miyon Buzrukning adabiy til, istiloh masalalariga munosabati	42
Bozorova R.Sh.	Nemis tilida gidronimlarning kelib chiqish tarixi	48
Davlatova M.H.	Ikkilamchi predikat bilan ifodalanadigan rezultativ tuzilmalar turlari xususida	55
Fayzullayev O.M., Ergasheva G.R.	Lingvomadaniyatshunoslikning fan sifatida shakllanishi, rivojlanish bosqichi va sohani o'rganishga doir yondashuvlar	60
Shirinova M.Sh., Rzayeva Ch.V.	Kinofilmlar tilida evfemizmlarning tutgan o'rni va ahamiyati	64
Хидирова Г.Х.	Замонавий терминологияда терминнинг объектив таърифи, тавсифи ва чегарасини ажратиш муаммолари	69
Hamroyeva N.N.	Shaxslararo muloqot jarayonida dialogik diskursning o'rni va kommunikativ strategiyalar	76
Ismoilova D.R.	Language crimes in English language	81
Narzullayeva F.O.	Tilning nominativ va ekspressiv funksiyalarining o'rganilishi	85
Rabieva M.G'.	Olamning kontseptual manzarasi kognitiv tajribaning muhim komponenti sifatida	90
Rasulov Z.I., Sharopov Sh.Sh.	Kooperatsiya tamoyilining pragmalingvistikadagi o'rni	94
Uzakova L.A.	O'zbek va ingliz tillarida to'y bilan bog'liq leksik birliklarning lingvokulturologik tadqiqi: ingliz to'y marosimlarini o'rganish	99
Xolova Sh.D.	"Avoir" fe'li ishtirokidagi inson his-tuyg'ularini ifoda etuvchi frazemalar tarjimasining o'ziga xosliklari	103
Xudoyev S.S.	O'zbek va nemis topishmoqlarida metaforik birliklarning antropotsentrik tadqiqi	108
Xusainova Z.Y.	Tabiiy tilni qayta ishlash (NLP)da stemming jarayoni tavsifi	113
Yusupova D.Y.	Euphemistic findings of the poet Halima Khudoiberdiyeva	120

KOOPERATSIYA TAMOYILINING PRAGMALINGVISTIKADAGI O'RNI

Rasulov Zubaydullo Izomovich,

Buxoro davlat universiteti,

"Ingliz tilshunosligi" kafedrasini mudiri,

f.f.d. (DSc), dotsent

Sharopov Sherzod Shirinboy o'g'li,

Buxoro davlat universiteti

2-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada kooperatsiya tamoyilining pragmalingvistikadagi o'rne, tamoyilning mazmun-mohiyati, kooperatsiya tamoyilining qo'llanilishi, so'zlashuv jarayonida deytik belgilarning tahlili, nutq vaziyatining mavzuga aloqadorligi, muloqotning shakllari, interpretator-tavsiflovchiga bo'lgan munosabatlari, nutqda olib kiradigan o'zgarishlari, kognitologiya, madaniy antropologiya, falsafa, mantiq, sotsiologiya, faoliyat nazariyasi kabi tilshunoslikning sarhaddoshlari va sotsiolingvistika, kognitivtilshunoslik, psixolingvistika, matn nazariyasi kabi sohalarida ishlatilishi, tilshunoslikdagi nazariy asoslari, ilmiy metodologiyasi, tamoyilining muhim, dolzarb tomonlari, zarurati, tilshunoslikda o'rganilishi, ijtimoiy hayotdagi ahamiyati haqidagi qarashlar bayon etilgan. Jumladan, maqolada kooperatsiya tamoyilining rivojlanish jarayonlari, tarixi, kimlar tomonidan o'rganilganligi, tadqiq etilgani, nutq va tilda, pragmalingvistikadagi bo'ladigan holatlarga ta'siri haqida ham fikr-mulohaza va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: kooperatsiya, tamoyil, prinsip, pragmalingvistika, nutq aktlari, kognitiv, tilshunoslik, nutqiy faoliyat, nutq temblari, hamkorlik, birdamlik, Grice, maxim.

Аннотация: В данной статье рассматриваются роль принципа кооперации в прагмалингвистике, сущность принципа, применение принципа кооперации, анализ дейктических знаков в процессе говорения, соответствие речевой ситуации теме, формы общения, отношение к интерпретатору-описателю, изменения, которые оно вносит в речь, границы лингвистики, такой как когнитология, культурная антропология, философия, логика, социология, теория деятельности, и её использование в таких областях, как социолингвистика, изложены когнитивная лингвистика, психолингвистика, теория текста, теоретические основы, научная методология, принципы языкознания, важные, актуальные аспекты, необходимость изучения языкознания, взгляды на его значение в общественной жизни. В частности, в статье содержатся мнения и рекомендации о процессах развития принципа сотрудничества, его истории, кем он изучался и исследовался, его влиянии на речь и язык, прагмалингвистике.

Ключевые слова: сотрудничество, принцип, прагмалингвистика, речевые акты, познание, языкознание, речевая деятельность, речевые тона, сотрудничество, солидарность, Грайс, максимум.

Abstract: In this article, the role of the principle of cooperation in pragmalinguistics, the essence of the principle, the application of the principle of cooperation, the analysis of deictic signs in the process of speaking, the relevance of the speech situation to the topic, the forms of communication, the relationship to the interpreter-describer, the changes it brings in the speech, the frontiers of linguistics such as cognitology, cultural anthropology, philosophy, logic, sociology, theory of activity, and its use in fields such as sociolinguistics, cognitive linguistics, psycholinguistics, text theory, theoretical foundations, scientific methodology, principles in linguistics, important, relevant aspects, necessity, study in linguistics, views about its importance in social life are stated. In particular, the article contains opinions and recommendations about the development processes of the principle of cooperation, its history, by whom it was studied and researched, its impact on speech and language, pragmalinguistics.

Key words: cooperation, principle, pragmalinguistics, speech acts, cognitive, linguistics, speech activity, speech tones, cooperation, solidarity, Grice, maxim.

Kirish. Jahonda ilm-fan, madaniyat, tillarning rivojlanishi va ommalashuvi keskin taraqqiy etayotgan bugungi kunda biz tanlagan mazkur mavzu ham dolzarb ahamiyatga ega. Shunday ekan filologiya va tillarni rivojlanishida kooperatsiya tamoyili pragmalingvistika sohasida muhim ahamiyatga ega.

Dunyo tilshunosligi tarixida pragmalingvistikaning keng miqyosda o'rganilish XX asrning 60-80 yillariga borib taqaladi. O'tgan asrda yashab ijod etgan olimlar va tilshunoslardan J. Ostin, J. Syorl nutqiy akt nazariyasiga asos soldilar. Og'zaki muloqotning eng kichik amaliy ko'rinishi nutqiy akt sanalalib, bunda pragmalingvistikaning kooperasiya tamoyili ham ishtirok etadi.

Adabiyotlar tahlili.

Nutq aktlarining umumiy jamlanmasi nutqiy faoliyatni tashkil etadi. Mazkur nazariyaning asosiy tadqiqot obyektiga so'zlovchi, adresat va ularning o'zaro munosabati, muloqot vaziyati bilan aloqador qator masalalar kiradi. Xususan, tilga falsafiy yondashuvda til nutqning amaldagi ko'rinishi va reallik bilan aloqadorligini aniqlash uchun xizmat qiladi. Nutqiy akt nazariyasi nutqning maqsadli ifodasi sifatida o'z ichiga – buyruq shakllari, – tasvir, – minnatdorchilik, – tabrik, – savol berish va shu kabi nutqda qo'llaniladigan til va muloqot vositalarini oladi hamda ularning tadqiqi bilan shug'ullanadi. Jumladan, so'zlovchi nutqiy ifodasining maqsadi, nutqiy taktika, referensiya, presuppozitsiya tushunchalariga tegishli jihatlar ko'rib chiqilsa, adresat nutqida prelokutiv ta'sir, illokutiv maqsad, natija (xabarning informativligini oshirish, emotsional holatni o'zgartirish) kabilar o'rganiladi.

So'zlashuv jarayonida deytik belgilarning tahlili, nutq vaziyatining mavzuga aloqadorligi, muloqotning shakllari kabi tushunchalar o'rganiladi. Pragmatik presuppozitsiya hodisasida nutqiy harakatning samaradorligi, muloqot ishtirokchilarining axborot mavzusi va u haqidagi bilimi hamda kommunikativ faoliyatning ichki va tashqi shart-sharoitlarining kognitiv idroki asosiy o'rinni egallaydi [1].

Tilshunos olim Ch.Pirs semiotika doirasida uch ilmiy soha - sintaktika, semantika va pragmatikani mustaqil yo'nalishlarga ajratadi. Uning ta'rificha, sintaktika – belgilarning o'zaro sintaktik munosabatlarini ularning obyekt yoki interpretator – tavsiflovchiga bo'lgan munosabatlaridan ajratgan holda o'rganishdir, semantika esa – belgilarning o'z designatlari, ya'ni ular vositasida ifodalanayotgan obyektga bo'lgan munosabatini tahlil qiladi va nihoyat, pragmatika – belgining undan foydalanuvchi-interpretatorga nisbatan munosabatini yorituvchi fandır [2,41].

Muhokama. Pragmalingvistika, shuningdek, til birliklarining kommunikativ pragmatik sharoitda qo'llanilishini ham o'rganadi.

Pragmalingvistika lingvomadaniyat, kognitiv tilshunoslik, matn tilshunosligi, qiyosiy tilshunoslik, sotsiolingvistika, psixolingvistika hamda kooperatsiya kabi qator yo'nalishlar bilan bog'liq, yoki bevosita munosabatga kirishadi. Shuning uchun ham pragmalingvistika tadqiqot predmetining keng miqyosda tasavvur etilishi ushbu sohaning turli yo'nalishlarda taraqqiy etishi mumkinligini namoyon etadi. Natijada, - pragmalingvistikaning nutqiy akt nazariyasi, pragmasemantika, pragmastilistika kabi o'z – ichki sohalari yuzaga keldi [3,76-77].

Pragmalingvistikaning predmetini aniqlashga birinchi bor kirishgan olimlardan biri G.Klausedi. U yuqorida eslatilgan asarida pragmatikani “belgilar (2) va ushbu lisoniy belgilarni yaratuvchi, uzatuvchi hamda qabul qiluvchi shaxslar (M) o'rtasidagi munosabatlarni o'rganuvchi” fan sifatida ta'riflaydi. Ushbu ta'rifdan ko'rinib turibdiki, pragmatikaning predmetini aniqlashda G.Klaush ham boshqa semiotiklar (Ch.Pirs, Ch.Morris, Y.Stepanov-Sh.Sh.) kabi belgi va uni idrok etuvchi – interpretator munosabatidan uzoqlashmaydi [4,56].

Ko'pgina tilshunos olimlar to'xtalayotgan ta'riflardagi turli xillik, fikrlar zidligi ham o'sib borayotganligining guvohi bo'lmoqdamiz. Oxirgi 60-70 yil davomida pragmatikaning doirasi, qamrovi shunchalik kengaydiki, yagona bir nazariya va uning chegarasi haqida biror bir to'xtamga kelishning o'zi qiyinlashib bormoqda. Buning ustiga, pragmalingvistikaning taraqqiyotiga kognitologiya, madaniy antropologiya, falsafa, mantiq, sotsiologiya, faoliyat nazariyasi kabi tilshunoslikning sarhaddoshlari va sotsiolingvistika, kognitivtilshunoslik, psixolingvistika, matn nazariyasi kabi sohalari ham hissa qo'shib kelmoqda. Tilshunos olim Sh.Safarovning fikriga ko'ra “Pragmalingvistik tadqiqotlarning predmetini nimalar tashkil qilmog'i darkorligi masalasi ham o'z dolzarbligini hanuzgacha saqlab kelyapti” [5,71].

Bugungi kunda Pragmalingvistikani tilshunoslikning mustaqil sohasi sifatida ajratish va uning o'rganish obyekti, predmetini aniqlash uchun lisoniy birliklarning turli kommunikativ muhitda pragmatik qiymati, “bahosi”, mundarijasining namoyon bo'lishini ta'minlovchi omillarni izlamoq darkor. Lisoniy birliklarning har qanday sharoitda namoyon bo'ladigan belgilari ularning ontologik va vazifaviy (funktional) xususiyatlari namunasidir. Pragmalingvistik tadqiq metodologiyasi, birinchidan, o'z falsafiy asosiga ega bo'lishi kerak bo'lsa, ikkinchidan, xuddi shu xususiyatlarni (ontologik va vazifaviy) aniqlash imkoniyatini yaratmogi lozim. Bunday metodologiyaning tayanch nuqtasi xizmatini, so'zsiz, *faoliyat tamoyili* yoki umuman *faoliyat falsafasi* o'tashi mumkin. Faoliyat kategoriyasining lingvistik tadqiqotlarda asosiy metodologik tamoyil sifatida qabul qilinishi kommunikativ tizimning tarkibiy qismlari, ularning tuzilishi, lisoniy va nolisoniy mohiyati haqida batafsilroq bilimga ega bo'lish imkonini yaratadi [6,12].

Pragmalingvistikaning metodologik negizini faoliyat nazariyasidan izlagan psixolingvistlardan biri E.F. Tarasovning fikricha, nutqiy muloqotning inson faoliyatiga bog'liq ekanligini ikki tomonlama tushunish kerak: "Birinchidan, faoliyat kechayotgan nutqiy muloqotning mundarijasi va vositalarini belgilab beradi. Muloqot mundarijasi kommunikantlarning hamkorlikdagi faoliyatidan iborat bo'lib, lisoniy belgilar tanlovi va diskursning (nutqiy birlikning) tuzilishi ushbu hamkorlik maqsadi talabiga javob beradi. Ikkinchidan, faoliyat ko'rsatayotgan inson tasavvuridagi obyektlar dunyosini shakllantiradi va bu obyektlarning mavjudligi belgilar vositasidagi muloqotning eng birinchi va asosiy talabidir. Belgilar vositasidagi muloqot esa kommunikantlarning ideal obyektlar "dunyosi" umumiy bo'lgandagina amalga oshishi ma'lumdir.

Demak, pragmalingvistik tadqiqotning asosi sifatida faoliyat tamoyilining qabul qilinishi nutqiy muloqot tizimining lisoniy pragmatik mundarijasi tahlilini asosiy o'ringa chiqardi. Bu esa, o'z navbatida, pragmalingvistik tadqiqotlar doirasini yanada kengaytirdi va bu doiraga lisoniy voqelikdan tashqari, muloqot muhiti bilan bogliq bo'lgan barcha ijtimoiy hodisalar tizimini kiritishga undadi. Bu holda lisoniy faoliyat inson ijtimoiy-iqtisodiy faoliyati jarayonida yuzaga keladigan munosabatlarning bir turi sifatida qaraladi. J.Meyning qaydicha, "pragmatika harakatni, inson harakatini tavsiflaydi, lisoniy faollik esa, umuman, inson faoliyatiga bo'ysunadigan qonuniyatlarga amal qiladi" [7,74].

Barchaga tanish bo'lgan "Pragmalingvistika" risolasining muallifi J.Lich nutqiy aktlar guruhlarini ajratishda sotsiologik ko'rsatkichlarga tayanib, ularni muloqot jarayonida "xushmuomalalikni ta'minlovchi va shu muhitni o'rnatish maqsadi bilan qay yo'sinda bog'liqligiga" nisbatan guruhlaydi. Bu guruhlar quyidagilar:

1) *kompitiv* (illokutiv maqsad ijtimoiy maqsadga mos kelmaydi, masalan, buyruq, savol, talab, iltimos kabi nutqiy harakatlar);

2) *konvivial* (illokutiv va ijtimoiy maqsad o'zaro mos, masalan, taklif, qutlov, tabrik, tashakkur izhor qilinishi);

3) *kollaborativ* (illokutiv maqsad ijtimoiy maqsadga befarq; masalan, tasdiq, xabar berish, e'lon qilish, ma'lumot berish kabi harakatlar)

4) *konfliktiv* (illokutiv va ijtimoiy maqsadlar o'zaro qarama-qarshi, masalan, tahdid, ayblov, so'kish, qargish harakatlari).

J.Lichning fikricha, ijtimoiy maqsad yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyatlarni bartaraf etishdan iboratdir va bu maqsadni ta'minlovchi vosita *xushmuomalalik kategoriyasidir* [8,92].

Hamkorlik tamoyili ostida nazarda tutadi hamkorlarning hamkorlik qilishga tayyorligi. Bu tamoyil amerikalik faylasuf Gerbert Pol Gris nomi bilan bog'liq. Hamkorlik tamoyili kommunikantlarning har biri (muloqot ishtirokchilari) muloqotning muvaffaqiyati uchun hamma narsani qilishga harakat qilishini talab qiladi. Grisning so'zlariga ko'ra, hamkorlik tamoyilining oqibatlari biz tushunadigan maksimal deb ataladi so'zlovchining adresatga nisbatan kommunikativ majburiyatlari. Grice shunday to'rtta maksimni aniqlaydi:

1. Miqdorning maksimali – faqat kerakli narsani ayting.

2. Sifatning maksimali – haqiqatni ayting.

3. Muvofiqlik maksimali (munosabat yoki tegishlilik) – faqat ushbu suhbat mazmuniga mos keladigan narsani ayting.

4. Maksimal yo'l (tartib) – aniq, izchil, aniq, xushmuomalalik bilan gapiring.

Agar biz bu maksimlarni yanada kengroq mushohada qilsak, uning asl mohiyatiga yetamiz. Bu maksimlar quyidagicha ta'riflanadi: [9,20]

1) Maksimal miqdor odamning ko'p emas, balki zarur bo'lganidan kam gapirishini talab qiladi, ya'ni o'z hissangizni kerakli darajada ma'lumotli qiling. Miqdor maksimalining buzilishiga V.Jirinovskiyning quyidagi gapini misol qilib keltirish mumkin: "Siyosatchining yuzi bo'lishi va gapira olishi kerak! Men tomoshabinni o'zlashtira olaman - bu hammaga ham berilmaydi. Men zalni sehrlayapman. Odamlar har bir yaxshi ibora uchun qarsak chalishmoqda".

2) Sifatning maksimal darajasi "haqiqatni ayt" degan ma'noni anglatadi. Siz yolg'on deb o'ylagan narsangizni aytmang. Siz shubhalanayotgan narsangizni aytmang. Dalil bilan tasdiqlay olmaydigan narsani tasdiqlamang. Samimiy bo'ling, chunki qabul qiluvchi sizning hissangizni soxta emas, balki samimiy bo'lishini kutadi. Grisning ta'kidlashicha, agar u tuz so'rasa, unga shakar berilishini yoki non so'rasa, u tosh olishni kutmaydi.

3) Aloqa maksimali, yoki dolzarblik, sizni mavzuda qolishga undaydi. Faqat ushbu suhbatning mohiyatiga mos keladigan narsani ayting. Birgalikda harakat qilishning har bir bosqichida men sherikning hissasi ushbu qadamning bevosita maqsadlariga mos kelishini kutishim tabiiy. Faqat joyga gapiring. Tegishli bo'ling. Faqat nuqtaga gapiring. Quyidagi misolda munosabat postulati qanday buzilganligi ko'rsatilgan:

Keling, kinoga boramiz. - Ertaga imtihonim bor ("Men qila olmayman" o'rniga). Sizningcha, u go'zalmi? U yaxshi kiyinadi (hisoblamaydi, lekin gapirishni xohlamaydi).

4) Usul (uslub) maksimali aniqlik, izchillik, aniqlik, xushmuomalalikni talab qiladi. Noma'lum iboralardan saqlanib. Noaniqlik, noaniq ifodalardan saqlanib. Qisqacha bo'ling, ortiqcha gap-so'zlardan saqlanib. Barqaror bo'ling. Tartibga solin. Ehtiyotkor va tizimli bo'ling. Sherik menga o'z hissasini bildirishini, o'z harakatlarini kerakli tezlikda bajarishini kutishim tabiiy.

P.Gris shunday deydi: "Men postulatlarini shunday shakllantirdimki, aloqa maqsadi axborotni eng samarali uzatishdir; Tabiiyki, bu ta'rif juda tor va butun qurilish boshqa odamlarga ta'sir qilish, ularning xatti-harakatlarini nazorat qilish va boshqalar kabi umumiy maqsadlarga qo'llanilishi uchun umumlashtirilishi kerak" [10,38].

Postulat ostida (postulatum "dalilsiz qabul qilingan kelishuvga teng) xushmuomalalik D. Lich yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyatli vaziyatlarning oldini olishga qaratilgan muayyan aloqa strategiyasini tushunadi. Ushbu strategiya ishlab chiqilgan oltita maksim (postulatlar):

- Maksimal xushmuomalalik: "Adresant uchun noqulaylikni minimallashtirish va qabul qiluvchiga maksimal foyda keltirish; suhbatdosh uchun potentsial xavfli mavzularga tegmaslik kerak.

- Saxiylik maksimali – sherigingizni majburiyatlar, va'dalar bilan bog'lamang, unga og'irlik qilmang. Bu maksimal kommunikativ harakat davomida suhbatdoshni hukmronlikdan himoya qiladi. Yaxshi muloqot harakati muloqot ishtirokchilari uchun noqulay bo'lmasligi kerak.

- Tasdiqlash maksimali – boshqalarni hukm qilmang Hukm qilmanglar, toki hukm qilinmaysizlar. Bu boshqalarni hukm qilishda ijobiylikning maksimalidir. Nutqning o'zaro ta'siri sodir bo'ladigan muhit nafaqat suhbatdoshlarning bir-biriga nisbatan pozitsiyalari, balki har birining dunyoga nisbatan pozitsiyasi bilan ham belgilanadi.

- Kamtarlik maksimali – mag'rur bo'lmang, o'z-o'zini hurmat qilishda realistik bo'ling; "O'z-o'zini maqtashni minimallashtiring va o'z-o'zidan norozilikni maksimal darajada oshiring." Bu maksim o'z-o'ziga aytilgan maqto'vni rad etishdir. Kommunikativ harakatni muvaffaqiyatli qo'llash shartlaridan biri bu real, iloji bo'lsa, obyektiv o'zini o'zi baholashdir. O'z-o'zini hurmat qilishning haddan tashqari oshirib yuborilishi yoki kam baholanishi aloqa o'rnatishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

- Maksimal rozilik – ziddiyatli vaziyatlardan qoching, kelishmovchiliklarni kamaytirishga va kelishuvni kuchaytirishga harakat qiling. Bu pozitsiyasizlikning maksimali. Bu yanada jiddiy vazifani hal qilish uchun - suhbatdoshlarning kommunikativ taktikasini o'zaro tuzatish orqali o'zaro ta'sir sub'ektini saqlab qolish uchun mojaroli vaziyatni rad etishni o'z ichiga oladi.

- Maksim hamdardlik – Sherigingizga mehribon bo'ling "O'zingiz va qabul qiluvchi o'rtasidagi antipatiyani minimallashtiring, hamdardlikni maksimal darajaga keltiring. Bu xayrixohlik maksimi, istiqbolli mazmunli suhbat uchun qulay zamin yaratadi. Noxushlik nutq harakatini imkonsiz qiladi. Muayyan muammo, suhbatdoshlar bir-biriga yaxshi niyat ko'rsatmasa, befarq aloqa deb ataladigan narsa bilan yuzaga keladi.

Ingliz tilshunosi J. Lich muloqot jarayonida Polning hamkorlik tamoyilini qayd etadi. Grice o'zining xushmuomalalik tamoyillari bilan o'zaro ta'sir qiladi va uni to'ldiradi. Bu madaniyatlararo o'zgaruvchanlikka imkon beradi, chunki turli madaniyatlar turli xil maksimlarni qo'llab-quvvatlashi mumkin. Masalan, O'rtayer dengizi madaniyati uchun xushmuomalalik, Yevropa mamlakatlari uchun – xushmuomalalik, Osiyo mentaliteti uchun – hayo maksimali muhimroqdir.

Lichning maksimlari o'zining ham, sherigining ham yuzini saqlab qolishdan manfaatdor bo'lgan muloqotchilarning ijtimoiy qiyofasini saqlab qolishga yordam beradi. Shu bilan birga, yuzni saqlash muloqotning maqsadi emas, balki asosiy shart bo'lib, ularsiz normal muloqot qilish mumkin emas.

Grisning hamkorlik printsipi va Lichning xushmuomalalik printsipi kommunikativ kod deb ataladigan narsaning asosini tashkil qiladi, bu kommunikativ akt jarayonida har ikki tomonning nutq xatti-harakatlarini tartibga soluvchi va bir qator toifalarga asoslangan murakkab printsiplar tizimi va mezonlardir. Kommunikativ kodni ko'rib chiqishda va undan og'zaki muloqot amaliyotida foydalanish imkoniyatlarini tahlil qilishda shuni yodda tutish kerakki, tuzilgan maksimal qiymatlar mutlaq qiymatga ega emas, maksimalarning hech biri o'zi suhbatdoshlar o'rtasidagi muvaffaqiyatli o'zaro ta'sirni ta'minlamaydi, bundan tashqari, bir maksimga rioya qilish boshqasining buzilishiga olib kelishi mumkin.

Natija

Kooperatsiya printsipi (tamoyil) haqida bir nechta olimlar ham o'z fikrlarini bayon etganlar va bu fikrlar Gricening ta'limotiga mutlaqo hamohangdir. Aloysius Martinichi quyidagi fikrni bildirgan: "Kooperativ printsipining mazmuni va mazmuni shunday bo'lishi mumkin: nutqingiz maqsadiga erishish uchun kerak bo'lgan hamma narsani qiling; bu maqsadni buzadigan hech narsa qilmang" [11,43]. Boshqa bir

tilshunos olim Stiven Pinker shunday degan edi: “Odamlar, shubhasiz, torli, uzun shamolli, yolg'onchi, kavaler, noaniq, noaniq, og'zaki, qing'ir-qiyshiq yoki mavzudan tashqarida bo'lishi mumkin. Ammo yaqinroq o'rganib chiqsak, ular imkoniyatlardan kelib chiqqan holda ularnikidan ancha kamdir ... inson tinglovchilari maksimal darajalarga rioya qilishlariga ishonishlari mumkin, ular qatorlar orasida o'qishlari, tushunarsiz noaniqliklar yo'q qilinishi va tinglash va o'qish paytida nuqta ulashlari mumkin”. [12,78] Bundan ko'rishimiz mumkinki, kooperativ aloqa va ijtimoiy darajada kooperativ bo'lish o'rtasida farq bor. Kooperativ printsipli “ijobiy” yoki ijtimoiy “silliq yoki ma'qul” degani emas, aksincha, kimdir gapirganda, ular taxmin qilishadi va muloqot qilish niyatlari bor. Xuddi shu tarzda, ular suhbatlashayotgan kishidan harakatni osonlashtirishini kutishadi. Shu sababli, odamlar suhbatlashayotganlar yoqimli yoki kooperativdan kam ekanliklariga qarshi tursalar ham, kooperativ printsipli suhbatni davom ettiradi. “Agar odamlar tajovuzkor, o'zlariga xizmat qiladigan, xudbin va shunga o'xshash narsalarga ega bo'lsalar ham”, Kecskes izohlashicha, “o'zaro munosabatlarning boshqa ishtirokchilariga yetarlicha e'tibor bermasa ham, ular biron bir narsa bo'lishini kutmasdan, hech kim bilan gaplasha olmaydi. Undan chiqing, biron natija bo'ladi va boshqa odamlar ular bilan shug'ullanishadi” [13,45]. Kecskes ushbu niyatning asosiy printsipli aloqa uchun zarur ekanligini ta'kidlaydi. Bunga misol sifatida: Jek Reyxerning telefon orqali suhbatini ko'rishimiz mumkin.

“Operator javob berdi va men Shoemakerni so'radim va men boshqa joyga, yoki mamlakatga yoki dunyoga ko'chib o'tdim. Bir necha marta bosish va hushtak eshitgandan so'ng, Shoemaker liniyaga kelib, dedi. - Ha?

“Bu Jek Reyxer”, dedim men.

“Qayerdasiz?”

“Sizga aytadigan har qanday avtomatik mashinalar yo'qmi?”

Ha, - dedi u. - Siz Sietlda, baliq bozori joylashgan taksofon orqali. Ammo biz odamlar o'zlari ma'lumotni ixtiyoriy ravishda olishganida buni afzal ko'ramiz. Keyingi suhbat yanada yaxshilanadi

Xulosa. Pragmalingvistik tadqiqotning asosi sifatida faoliyat tamoyilining qabul qilinishi nutqiy muloqot tizimining lisoniy pragmatik mundariyasi tahlilini asosiy o'ringa chiqardi. Bu esa, o'z navbatida, pragmalingvistik tadqiqotlar doirasini yanada kengaytirdi va bu doiraga lisoniy voqelikdan tashqari, muloqot muhiti bilan bogliq bo'lgan barcha ijtimoiy hodisalar tizimini kiritishga undadi. Bu holda lisoniy faoliyat inson ijtimoiy-iqtisodiy faoliyati jarayonida yuzaga keladigan munosabatlarning bir turi sifatida qaraladi

ADABIYOTLAR:

1. Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Holubec, E. J. (1993). *Cooperation in the Classroom (6th ed.)*. Edina, MN: Interaction Book Company.
2. Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Holubec, E. J. (1993). *Cooperation in the Classroom (6th ed.)*. Edina, MN: Interaction Book Company
3. Мирсанов Ф. Ўзбекистонда прагмалингвистика тараққиёти., СамДЧТИ катта илмий ходим изланувчиси. *Хорижий филология. №3, 2016 йил. Б. 76-77.*
4. Safarov Sh. *Pragmalingvistika. (monografiya)*. –T.: 2008 yil, -B. 56.
5. Sh.Safarov. *Pragmalingvistika*. –T.: 2008 yil, -B. 71.
6. (Deutsch, 1962; Jonson, Jonson va Xolubec, 1991)
7. Safarov Sh. *Pragmalingvistika*. –T.: 2008 yil, -B. 74.
8. Safarov Sh. *Pragmalingvistika*. –Samarqand., 2007 yil, -B.92.
9. Grice, H. Pol. "Mantiq va suhbat." *Sintaksis va semantika, 1975.*
10. Qayta bosilgan "So'zlar yo'lida izlanishlar". *Garvard universiteti matbuoti, 1989 yil.*
11. Martinich, Aloysius. "Aloqa va ma'lumotnoma". *Valter de Grayter, 1984 yil.*
12. Pinker, Stiven. "Fikrlar asosi". *Viking, 2007 yil.*
13. Kecskes, Istvan. "Madaniyatlararo pragmatika." *Oxford University Press, 2014 yil.*